

kiem in alijdigen vorm ontplooft. Hiermede toch beweegt men zich in hetzelfde spoor, waarin onze Gereformeerde denkers steeds den weg tot verklarung van 't leven gezocht hebben. Natuurlijk niet om, gelijk deze Monisten, bij de groote X uit te komen, maar om ten slotte 't al uit God en uit God alleen te verklaren. Is 't onzerzijds steeds zoo voorgesteld, dat niet alleen op de uitingen van 't leven (in de verdienende werken) is te letten, maar vóór alle dingen zelfs op de organen en kiemen, waaruit dit leven opkomt om zich te openbaren, zoodat 't ten slotte altoos weer op wedergeboorte en geloof neerkwam, — deze opvatting van de zaliging van den zondaar heeft zich in Christenlanden ook in heel onze wereld-beschouwing gelding weten te verschaffen, zoodat zich dit in de belijdenis der erfelijkheid van de zonde en in 't genadewerk, dat zelfs 't nog geheel onontwikkelde kind kan redden, vertolkt heeft.

We weten daarom van geen mechanische ineenzetting van ons wezen uit allerlei elkaar vreemde bestanddeelen. Ons menschelek wezen is één. In die eenheid heeft 't zijn oorsprong in het leven Gods, en gelijk nu de Almachtige allerlei sfeer van lagere en hoogere orde schep, kan ook de mensch wel met deze afdalende en opklimmende sferen contact erlangen, zoodat hij in de aardse en in de hemelsche dingen kan inleven, en wat dit aardsche betreft, gemeenschap bezitten met de plant en met het dier, met het ziels- en met 't denkleven, met het verstandelijke en met 't aesthetische, met het stoffelijke en met 't spirituele, maar als menschelek hij in dat alles toch nooit op. De diepste trek in zijn wezen is en blijft altoos, dat hij *beelddrager Gods* en van Gods geslachte is, en hieraan blijft al dit overige ondergeordend, en er door beheerscht. De plant leeft slechts in één sfeer, het dier in twee, de mensch in drie sferen: op aarde, en bovendien in de vierde, hoogere sfeer van het hemelsche leven, waarin de engelen hun eigen sfeer bezitten. Maar al leeft de mensch het rijkst, al in deze sferen is en blijft zijn leven toch één, ook al kan hij zich tijdelijk uit één dezer sferen terugtrekken, of ook uitgetrokken worden.

Dr. A. K.

„De vaandelen opsteken“.

Wij zullen julchen over uw heil, en de vaandelen opsteken in den naam onzes Gods. De HEERE vervulle alle uw begeren. Psalm 20: 6.

Gelijk ieder koning, zoo heeft ook Koning Jezus drieërlei onderdanen.

Er zijn er, die er niet eens een vaandel op nahouden. Er zijn er ten anderen, die zich wel een vaandel aanschaffen, maar het thuis in de binnenkamer wegbergen. En dan zijn er in de derde plaats, die niet alleen een vaandel hebben, maar met dat vaandel moedig de straat opgaan, dat vaandel zwaaien en opsteken, en die in dit hun vaandel als merkteken geborduurd hebben: *het Kruis van Christus*.

Vaandelvoeren noemen onze vaders dit in hun kanteekeningen. Zie 't maar in uw Statenbijbel op Psalm twintig vers zes.

Nu zoudt ge denken, dat die laatste bedoelde, alles aandruivende en machtige heijders met hun vaandel dan vooral zouden uittrekken, als de weg vrij was, en ieder hun vaandel toewijde; dat omgekeerd in dagen van spanning en druk de binnenkamer aan het vaandel herberg moest verliezen. En toch is het juist omgekeerd.

In dagen als 't alles „peys en vrees“ is, neemt de kloekke belijdenis van den Christus met den dag af, en juist in dagen van bange druk en vervolging bekijkt de martelaar met opgeheven vaandel den brandstapel of 't schavot. En komen er dagen dat 't niet alleen „peys en vrees“ is, maar dat al wat gekerstend is 't vanzelfzeker en toelichting brengt, dan verslappen de geesten vaak op zoo veronttrustende wijze, dat heel 't vaandel met het Kruis van Christus rook raakt, en er aan geen uittrekken onler wat banier of vaandel ook meer gedacht wordt.

Nu kunt ge dat vaandel zoeken in uw Belijdenis, maar eigenlijk is 't toch nog iets anders en nog iets meer. Zie 't maar in 't verleden. Voor uw Belijdenis leed en stierf men op onze erve, eer ze nog te Dordrecht bezegeld was. In de dagen van „peys en vrees“ die daarop volgden, bleef diezelfde Belijdenis schijnbaar in al uw Kerken gelden. En zelfs na 1816 heette het nog altoos, dat men aan de Belijdenis niet alleen, maar zelfs aan de vijf Dordtsche artikelen vasthield. Maar het vaandel waaronder de martelaren den dood tegen gingen, was reeds eer de vrede van Munster kwam, half opgeborren. Toen Oranje naar Engeland moest vluchten, dacht niemand er meer aan. En in de eeuw die sinds verliep, heeft al wat macht en eere in land en kerk had, draad voor draad, op kansel en kathedraal het aloude vaandel losgeraakt. Men kon het nu niet meer opsteken, want het viel uiteen.

Het vaandel is niet maar de Belijdenis, maar op die Belijdenis *het Amen der ziel*. Zoolang ge uw Belijdenis nog van 't papier en uit uw boek moet aflezen, is 't vaandel er nog niet. Maar komt 't zoover met u, dat uw Belijdenis in uw hart is ingeprent en heel 't aderweefsel van uw hart in trilling brengt, zoodat ze 't prikkelt, 't geen rust gunt en u met den durf van een alles wagende heijder voor Jezus beziet, dan voel ge 't zelf, hoe uw hand het vaandel van het Kruis omklemt, en hoe 't u brandt op 't hart om voor Jezus te roepen, te roepen tegen wie hem lasteren durft in.

Nu kan hierin overmoed spreken, en die overmoed kan in fanatisme overslaan. Er zijn naturen, die er als voor geboren zijn, om den held te spelen. Het heroïsme heeft, uit dorst naar glorie, ook zijn verkeerde kant gehad. En steeds moet de jongeling er op bedacht zijn, om dit fanatisme in zijn bloedroed op te lichten tot kalmer gloed te temperen.

Maar we u, zoo ge telkens met uw critiek tegen dit fanatisme op de markt komt, en er feitelijk niet anders med op 't oog hebt, dan om er uw eigen laffe onaanvaardelijkheid met te vergelijken. Want helaas, van zulke Christenen zijn er niet weinigen. Mannen en vrouwen, die, als ge hun vraagt, of ze van harte de zaak des Heeren zijn toegedaan, u innemen en naar waarheid zullen belijden, dat ze eens in Jezus hopen te sterven, en ook wel met de Christus-

nen meedoen, als er voor zending of philanthropie te geven is, maar die voor 't overige in stad of dorp met al wat tegen Jezus ingaat, op voet van vrede en stilten omgang verkeren, en van wie niemand ooit in 't publiek zal merken, dat ze voor den naam van hun Heiland in de bres staan. Soms zelfs op 't kantie af van hun Heiland te verloochenen. Hun lot is dan één en al vrede. Immers ze gelooven en hopen in Jezus te sterven, en zoolang ze nog op aarde zijn, leven ze in de wereld en met de wereld, en van strijd of worsteling om des geloofs wil is in heel hun leven geen sprake.

Een vaandel hebben ze niet. Aan het opsteken van een vaandel denken ze niet. Wat ze juist willen en bedoelen is, al den zegen van Jezus wel voor eeuwig te hebben, maar zonder dat ze, in hun verkeer en omgang met menschen, ooit zelfs verdacht worden van onder een heilig vaandel tegen den stroom van het leven te willen optrekken.

Doch hierbij blijft het niet. Niet alleen de half-Christenen hebben het vaandelvoeren verleid, maar wat nog erger is, ook de eens zoo kloekke en dappere strijders voor de zaak des Heeren geraakten almeer in een staat van geestelijke verzwakking. Eens stonden ze pal en moedig, maar ze staan het niet meer. En dit waarom anders, dan omdat de smaad van het Christen-zijn er in hun kring en omgeving af ging.

Allengs kwamen we weer in een periode, dat aanbanger van Christus te zijn, in plaats van smaad schier eere bracht. De evenaar sloeg om. Na jaren lang er diep onder te hebben gelegen, kwamen we weer boven. Dit deed den strijd luwen. Men had het zwaard kunnen afleggen, en kunnen jubelen in zijn tent. En dit juist had den geloofsrijver doen verslappen, allen moed overbodig gemaakt, en zoo had men het vaandel naast zich neergelegd. Men was er nu. De jubeltoon had van alle zij kunnen weerklinken. Waartoe zou 't zwaard dan nog worden gekruist?

En dit duurde dan, tot 't teken van den Zoon des Menschen weer in de wolken wordt gezien, en tegenslag op aarde het hart der Christenheid met angst vervuld.

Dan is er eerst ontzetting en een uiteenstormen naar allen kant. Op zulk een keer in den toestand toch was men niet verdacht. Men had 't vergeten, dat er een teeken is en blijft, dat weersproken zal worden. Men las er overheen, als er stond, dat de Christus gekomen is niet om den vrede te brengen, maar 't zwaard. En gansch onverhoeds scheen nu alles verloren.

Doch lang duurde dit onthutstzijn niet. Het is zoo, men zag er weer op eens stil wegschieten, die geestelijk nooit bij ons behoord hadden. Ook merkte men wel, hoe de overmoed van de vijanden van Jezus ons felle stooten toebrengt. Maar geen nood. Juist die felle stooten verwarerden weer wie was ingeslapen. Niet lang meer of alles liep weer uit. Men dorst weer. Men begreep weer dat 't moed, en deed het dan ook.

En toen riep opeens een stem: *Broeders, waar zijn de vaandelen?* Deze werden toen weer opgezocht, en alras gevonden. En toen streed men er om, wie vaandrig mocht zijn. En heel het land door werd het één geroep: *We zullen weer juichen en de vaandelen opsteken in den Naam onzes Gods*.

Dr. A. K.

Amsterdam, 5 December 1913.

In de *Bazuin* van 21 November bespreekt Prof. Bouwman de vraag, of het niet gewenscht is aan de Theologische School onzer Kerken het doctoraat te verliezen. Een der motieven hiervoor is, dat de candidaten van Kampen, wanneer ze promoveeren, aan de Vrije Universiteit hun candidaats-examen hebben over te doen. Het gevolg daarvan is, dat deze studenten of in hunne studie worden opgehouden of soms liever naar de buitenlandsche Hoogescholen gaan (waar hun candidaatsbul wel erkend wordt) of naar de Rijkshoogescholen, dan naar de Vrije Universiteit. En hijacht het merkwaardig, dat de Vrije Universiteit, wetende wat in den boezem der Curatoren van de Theologische School leeft, nog niet aan den wensch van de Hoogeleraars en Curatoren is tegemoet gekomen om deze hinderlijke bepaling af te schaffen.

Nu zijn de Hoogeleraars der Vrije Universiteit natuurlijk gebonden aan de reglementen, en door deze reglementen wordt de mogelijkheid van vrijstelling van het candidaats-examen buitengesloten. Alleen van het admissie-examen en van het propaedeutisch examen kan door den Senaat vrijstelling worden verleend, en deze vrijstelling is tot dusverre aan elken candidaat, die van de Theologische School kwam, verleend. Van eenige onvrijdelijkheid tegenover Kampen was dus geen sprake; dezelfde eischen zijn evenzeer gesteld aan de candidaten van de Theologische Scholen in Zuid-Afrika en Amerika, die bij de Vrije Universiteit den doctorstitel kwamen halen.

Toch begrijpen we zeer goed, dat dit voor de candidaten dezer Theologische Scholen eenige moeilijkheid oplevert en dat het daarom overweging verdient, of hierin geen verandering kan gebracht worden. Nu kan dit natuurlijk niet geschieden doordat de desbetreffende bepaling in dien zin veranderd wordt, dat ieder, van welke School of Universiteit hij ook komt, wanneer hij zijn candidaatsbul vertoont, aan de Vrije Universiteit kan promoveren. Ook aan de Rijkshoogescholen in ons land geschiedt dit niet. De eenige uitweg zou zijn, dat voor de candidaten van bepaalde Scholen een uitzondering werd gemaakt, wanneer de overtuiging bestond, dat het onderwijs aan deze Scholen wetenschappelijk genoeg is en dat het in Gereformeerden zin wordt gegeven. Naar het ons voorkomt, ligt het dan echter op den weg van degenen, van wie zulk een School uitgaat, om daarover officieel in onderhandeling te treden met de Vereeniging voor Hooger Onderwijs. Een Universiteit kan niet, wil ze het karakter van haar wetenschappelijke graden hoog houden, zonder de noodige garantie het candidaats-examen van andere scholen erkennen. De Curatoren der Theologische School hebben dit zeer goed begrepen, toen ze besloten aan de Synode der Gereformeerde Kerken te verzoeken,

zich in verbinding te stellen met de Vereeniging van H. O. op Geref. grondslag, ten einde de bestaande moeilijkheden voor studenten der Theol. School om aan de Vrije Universiteit te promoveren, uit den weg te ruimen. Het is jammer, dat dit voorstel op de Synode te Zwolle niet aan de orde is gekomen, want we gelooven, dat de zaak dan reeds afgedaan zou geweest zijn en een volkomen bevredigende oplossing zou zijn gevonden. Het zal ons daarom verblijden, wanneer Curatoren der Theologische School op de Synode, die reeds het volgende jaar saamkomt, deze zaak opnieuw aan de orde stellen. En we zijn overtuigd, dat wanneer zulk een officieel verzoek van de Synode tot de Vereeniging van Hooger Onderwijs komt, dit verzoek niet zal worden afgewezen.

Het getuigenis van den Heiligen Geest.

Naar aanleiding van onze kritiek op het referaat van Dr. Greydanus zendt deze ons het volgende schrijven:

Aan de redactie van *De Heraut*.

Hooggeleerde Heer!

Vergun mij in het eerstvolgend nummer van uw blad deze regelen van weer terug te spreken van mijn referaat in *De Heraut* van 30 Nov. j.l.

U oordeelde naderre begripbepaling noodzakelijk. Doch is *principiële* de grond, waarop wij de H. Schrift als Gods Woord aanvaarden, verschillend van dien, waarop wij eenig deel der Schrift als tot den Kanon behoorende, aannemen? M. i. niet (blz. 287). Volgens u wel? Zoo neen, dan is uwe opmerking niet ter zake. Zoo ja, dan verschillen wij in dezen van opinie.

Voorziet men bedacht worden, dat mij slechts een beperkte tijd was toegewezen, waarom al wat achterwege bleef, kon moest weggelaten worden, of anders, zoo goed zoo kwaad het ging, ter aanvulling of verduidelijking in de aantekeningen eene plaats moest vinden.

Dan meende u, dat het getuigenis des H. Geestes anders moest opgevat worden, en in de Geref. belijdenissen anders was uitgedrukt. Hierbij had u eerst nauwkeurig moeten mededeelen, wat mijne bewering is, om daarna aan te toonen, dat *zekerlijk* door onze Geref. belijdenissen anders wordt geleerd. In beide schiet u te kort. Op blz. 288 bepaal ik scherp: *voorschijn onmisbaar noodig tot de erkenning der H. Schrift als Gods Woord, is toch dit getuigenis des H. Geestes niet de grond, waarop ons geloof in haar als het Woord van God rust, maar de kracht en werking, waardoor wij bekwaam en bereid worden, om haar als zoodanig te zien, en die er ons metredaard toe brengt, haar als Gods Woord te erkennen.* Vgl. ook blz. 289, laatste zin. Daar wordt dus onderscheiden tusschen *grond* en *kracht* of *werking*, terwijl van deze kracht of werking drieërlei gezegd wordt: dat zij ons *bekwaam* maakt, en dat zij ons *bereid* maakt, en dat zij ons *metredaard* brengt tot de erkenning (vgl. Dordtsche Leerr. III en IV, § 14). En dan wordt de Schrift de *grond* genoemd, maar het getuigenis des H. Geestes de *kracht* of *werking*, welke *de drie dingen tot stand brengt*. Dat is heel wat meer, dan afgeleid kon worden uit het enkele noemen van het „openen van het oog“ (een beeld trouwens aan Calvin ontleend; vgl. blz. 276, en aant. 48 op blz. 300), hetwelk u doet.

En nu tart ik u, om uit de Geref. belijdenissen of Calvin aan te toonen, dat zij *deze onderscheiding* voor oogen hadden, en met het oog op *deze onderscheiding* het getuigenis des H. Geestes grond noemden, om daarmee zoodanige kracht of werking af te wijzen. Juist uw eigen vermeende sterkste bewijs, n. m. l. dat uit de Fransche geloofsbelijdenis, zegt het soortgelijk als ik: „... als wel door het getuigenis en de inwendige overreding van den H. Geest, die ze ons doet onderscheiden van ...“ De eigenlijke kwestie schijnt u ook hier ontgaan te zijn.

Eindelijk zegt u, dat ik in dezen alleen a Marek citeer. Maar uit mijn voorafgaande opmerking blijkt wel, dat mijne vorige citaten uit Calvin, Junius, e. a. en Nederl. geloofsbel. hierbij geene tegenstelling vormen. Doch, en de verwijzing daarvan stelt een zedelijk vraagstuk, ik haal juist in den tekst en vlak na het cijferje, dat naar de aantekening betreffende a Marek verwijst, een *breed citaat* aan van Dr. H. Bavinck, waarin *deze precies hetzelfde* zegt als ik, n. m. l.: „nauwkeurig gesproken is het getuigenis des H. Geestes niet de laatste grond, maar het middel des geloofs. Grond des geloofs is en kon alleen de Schrift zijn ... het getuigenis des H. Geestes is de bewegende oorzaak, de causa efficiens, het principium per quod van het geloof. Wij gelooven de Schrift niet om, maar door het getuigenis des H. Geestes.“ Inzonderheid wanneer men iemand, die niet de beschikking heeft over een blad ter zelfverdediging, beschuldigt, als u ook nu mij weer doet, zorge men te weten, waar het om gaat, en zóó te schrijven of te citeren, dat geen twijfel rijzen kan aan goede trouw.

Met verschuldigde gevoelens.

S. GREYDANUS.

Zuid-Beijerland, 29 Nov. 1913.

Hoewel de toon van dit schrijven zeker niet uitmunt door hoffelijkheid, zijn we desniettemin bereid Dr. Greydanus antwoord te geven op de door hem gestelde vragen.

Vooraf mogen echter een tweetal opmerkingen gaan over hetgeen men in het Parlement een „persoonlijk feit“ zou noemen.

Voorziet, dat Dr. Greydanus meent, dat we zijn gevoelens niet juist hebben weergegeven, toen we schreven, dat hij het getuigenis des Heiligen Geestes o. i. te veel verzwakt had door het voor te stellen als een geopenend worden van het oog om de Goddelijkheid der Schrift te zien. Ziehier wat Dr. Greydanus zelf schreef: „immers is ook het licht niet genoegzaam om ons te doen zien, maar hebben we daartoe ook een oog noodig, dat zien kan. Zoo moet daar ook innerlijke ontvankelijkheid bij ons wezen, waardoor wij het uitstralen van de Goddelijkheid der Schrift kunnen opmerken en met bewustheid waarnemen. Dat is het *testimonium Spiritus Sancti*, waar Calvin van sprake“ (p. 288). Daargelaten nu of deze voorstelling met Calvin's gevoelens overeenkomt, blijkt uit geheel den samenhang, dat Dr. Grey-

danus hier niet een objectieve voorstelling wil geven van wat Calvin dacht, maar van hetgeen z. i. het getuigenis des Heiligen Geestes is. Hij zegt niet: dit is de voorstelling, die Calvin van het testimonium Spiritus Sancti had, maar dat *is* het testimonium Spiritus Sancti. Nu is het zeker waar, dat Dr. Greydanus verder het getuigenis des Heiligen Geestes ook een „kracht en werking“ noemde, „waardoor wij bekwaam en bereid worden om de Schrift als Gods Woord te zien enz.“, waardoor het positieve en actieve element in dit getuigenis des Heiligen Geestes meer tot zijn recht komt, maar dit neemt toch niet weg, dat hij dit getuigenis eerst een „innerlijke ontvankelijkheid“ had genoemd, waartegen ons bezwaar ging.

En in de tweede plaats acht hij het niet fair, dat we wel vermeldde, hoe hij voor zijn gevoelens zich beroepen had op a Marek, maar niet, dat hij ook een citaat uit Prof. Bavinck's Dogmatiek had overgenomen. Nu staat de zaak zoo, dat Dr. Greydanus, waar hij als zijn gevoelens uitsprak, dat het getuigenis des Heiligen Geestes niet de *grond* is, waarom we aan de Schrift Goddelijk gezag hechten, maar de *werking* des Heiligen Geestes, waardoor we er toe gebracht werden dit gezag te erkennen, verwees naar een noot, waarin alleen een citaat uit a Marek gegeven wordt; in dit citaat stond letterlijk, dat „we eigenlijk niet aan de Schrift gelooven om het getuigenis des Heiligen Geestes, maar door deszelfs werkingen, terwijl we aan den Geest geloof geven om de Schrift.“ Dit gevoelen van a Marek, waarheen Dr. Greydanus uitdrukkelijk verwees, achten we niet geheel in overeenstemming met hetgeen onze Confessie zegt. Noodzakelijkheid om ook anderschrijvers, waarop Dr. Greydanus zich en in den tekst en in vorige noten beriep, omdat ze z. i. zijn gevoelens deelen, was er voor ons niet. Het was voor ons voldoende de bron aan te wijzen, waar dit gevoelen het eerst gevonden werd.

Wat nu de zaak zelve aangaat, zou het zeker een zeer interessante studie wezen, eens uitvoerig na te gaan, wat onze Gereformeerde Theologen van Calvin af over dit getuigenis des Heiligen Geestes gezegd hebben. Dit hier te doen verbiedt ons de plaatsruimte, maar we willen wel althans met enkele citaten aan Dr. Greydanus toonen, dat de zaak heusch niet zoo eenvoudig is als hij zich haar voorstelt.

Prof. Scholten, aan wiens kennis van onze oude Gereformeerde Theologen wel niemand twijfelen zal, verklaart in zijn *Leer der Hervormde Kerk* 1861, Dl. I, blz. 190 en v. dat én voor Calvin én voor onze Confessie én voor onze latere Theologen „het gezag der Heilige Schrift hoe beslissend ook, niet de laatste geloofsgrond was, maar het getuigenis des Heiligen Geestes“. Evenzoo oordeelt, om ook dezen jongeren getuige te noemen, R. STAHELIN, een der beste kenners van Calvin in Duitschland, die in zijn artikel over Calvin in *Hering's Real-encyclopaedie* t. III op blz. 663 en 672 en v. v. dit eigenaardige van Calvin's Theologie noemt, dat hij het eerst onder alle Reformatoren de autoriteit van de Heilige Schrift gegrond heeft (begründet) op het getuigenis des Heiligen Geestes.

En Fr. LOOFS in zijn *Dogmengeschiedte*, 1906, p. 883, zegt evenzeer, dat Calvin de overtuiging van den Goddelijken oorsprong der Schrift voornamelijk *grondde* op het getuigenis des Heiligen Geestes.

En dat deze voorstelling niet zoo geheel onjuist is, blijkt wel, wanneer men Calvin zelf opslaat. Slechts één citaat moge volstaan. Na in lib. I cap. VII uitvoerig over het getuigenis des Heiligen Geestes gehandeld te hebben, zegt hij in cap. VIII § 1, dat de „zekerheid, die we aangaande de Schrift hebben, altoos twijfelachtig zal blijven, *nisi hoc iusto fundameto*, d. w. z. wanneer deze grondslag niet eerst gelegd is“. In volkomen gelijken zin schreef VORTIUS in zijn *Catechisatie over den Catechismus der Remonstranten* p. 18, dat het getuigenis des Heiligen Geestes in de harten der geloovigen het is, „op welke alle geloof en verzekering eindelijk moet aankomen en rusten“ en verklaarde RIVET, *Opera Theol.* 1652, p. 864, tot 2, dat „we het getuigenis des Heiligen Geestes niet aanvoeren om daarmee anderen te overtuigen, die dit getuigenis niet in zich gevoelen, maar alleen, omdat ieder onzer belijdt, dat we daarin het laatste rustpunt vinden van ons geloof (qua in re quisque nostrum ultimo acquiescat profitemur).“

En wat onze Confessie betreft, beroept Dr. Greydanus er zich wel zeer handig op, dat in de Fransche Confessie niet staat om, maar door het getuigenis des Heiligen Geestes, maar hij vergeet, dat deze Confessie niet spreekt over den grond van ons geloof aan de Schrift, maar hoe we de Kanonische boeken van de andere onderscheiden; de uitdrukking om zou in dat verband zinloos geweest zijn. In onze Confessie staat daarentegen wel, dat „we deze Boeken voor heilig en kanonisch aannemen, omdat (en niet doordat) de Heilige Geest ons getuigenis geeft in onze harten, dat zij van God zijn en dewijl zij ook het bewijs van dien bij zich zelf hebben“. Indien Dr. Greydanus gelijk had, zou er hebben moeten staan: omdat ze het bewijs van dien bij zich zelf hebben, waarvan we overtuigd worden door den Heiligen Geest. Prof. Doedes in zijn *De Nederlandse Geloofsbelijdenis* Dl. I blz. 46 geeft de bedoeling van dit Artikel dan ook kort aldus weer: „Al wat in de Schrift begrepen is, gelooven we zonder eenige twijfeling te om de getuigenis, die zij ontvingen van den Heiligen Geest; ze om de getuigenis, die zij geven enz.“

Natuurlijk is met deze enkele citaten de zaak zelf nog niet uitgemaakt. De moeilijkheid zit hierin, wat men onder dit getuigenis des Heiligen Geestes bij Calvin

en onze Theologen te verstaan heeft. Op die vraag hopen we nog nader terug te komen.

Van de breking des Broods.

IX.

Om de eigenaardige opvatting, die Calvin van het Avondmaal heeft, recht te verstaan, dient in de eerste plaats te worden nagegaan, welke opvatting Calvin van de Sacramenten in het algemeen had.

Wanneer Zwingli de Sacramenten als een bloot teken, een zichtbare voorstelling van de genade beschouwde, maar alle genadewerking des Heiligen Geestes bij en door het Sacrament loochende, dan dreef hem daartoe tweërlei. Voorziet wij het magische voorstelling van de Roomsche en Lutherse Kerk afsnijden, alsof de genade, die geestelijk van aard is, door middel van een stoffelijk ding als het water bij den doop, of het brood en den wijn bij het Avondmaal, tot ons zou komen. En in de tweede plaats wilde hij de zaligheid van den mensch niet afhankelijk maken van de daad van den priester of dienaar, die het Sacrament uitreikt, maar alleen van de werking des Heiligen Geestes, die de genade uitdeelt waar en wanneer Hij wil. Ook bij alle bezwaren, die men tegen Zwingli's opvatting hebben moge, dient men aan dit religieuze motief van Zwingli recht te laten wedervaren. Zwingli handhaafde het geestelijke karakter der genade en de vrijmacht Gods in het uitdeelen dezer genade, en zijn doel was daarbij zeker, om elk tusschenmiddel en elken tusschenpersoon, die tusschen de ziel van Gods kind en God zelf zich indrong, uit den weg te ruimen en den rechtstreekschen band tusschen God en de geloovigen te herstellen, die het hart en de ziel is van alle waarachtige religie.

In zooverre is Calvin het dan ook van harte met Zwingli eens geweest, dat hij even beslist elke voorstelling bestrijdt, alsof de genade in het teken zou vervat of besloten zijn. Het teken is voor hem nooit het vat of voertuig, waardoor de genade ons wordt toegevoerd, maar alleen de zichtbare afbeelding en voorstelling van deze genade, door God ons geschenken om aan onze zwakheid te hulp te komen. En in de tweede plaats handhaaft Calvin even beslist als Zwingli, dat God vrijmachtig is, desnoods ook buiten het Sacrament om Zijne genade ons te schenken, zoodat de genadewerking nooit in absoluten zin aan het Sacrament mag verbonden worden; met name blijkt dit, waar Calvin steeds geleerd heeft, dat jong stervende kinderen, hoewel ze den doop nog niet ontvangen hebben, toch zalig kunnen worden, doordat God ze op wonderbaarlijke wijze wederbaart. Maar wanneer Zwingli op deze beide gronden alle genadewerking Gods bij het Sacrament ontkende en bestreed, is Calvin hiertegen weer beslist opgekomen, omdat daardoor niet alleen alle kracht en werking aan het Sacrament wordt ontnomen, maar bovenal omdat daardoor God tot een leugenaar zou worden gemaakt. Wat Calvin dreef, was dus niet een vooropgezette meening omtrent de Sacramenten of de werking der genade Gods, maar de *erbid* voor Gods Woord, bovenal het opkomen voor de *waarachtigheid* Gods. Indien God bij het Sacrament niet anders dan een uiterlijk teken ons gaf, dan zou God, zegt Calvin, ons bedriegen, waar Hij zelf in Zijn Woord den doop de afwassing der zonden en het bad der wedergeboorte en het avondmaal de gemeenschap met Christus' lichaam en bloed noemt. Op de vraag, of de doop niet anders is dan een beeld van de afwassing der zonden, antwoordt Calvin daarom in zijn *Catechismus*, dat hij in dien zin een beeld is, dat *tegelijk de werkelijkheid van het afgebeelde er aan toegevoegd wordt*. Want, zoo laat hij er op volgen, *God, die ons zijne gaven belooft, bedriegt en misleide ons niet*. Derhalve is het zeker, dat én de vergeving der zonden én de vernieuwing des levens in den doop ons aangeboden en door ons ontvangen wordt. In welken zin Calvin dit bedoelt, blijkt wel het duidelijkst uit hetgeen hij over deze zaak aan Bullinger heeft geschreven. „De doop, zegt hij, bevat wat hij ons voorstelt; niet omdat hij een vat is, waarin de geestelijke genade is opgesloten, maar omdat de Heere door de kracht Zijns Heiligen Geestes innerlijk tot stand brengt, wat Hij door het uiterlijke teken betuigt, zoodat de ziel door Christus' bloed niet minder gereinigd wordt dan het lichaam door het water. En evenzoo is het bij het Avondmaal; Christus' lichaam en bloed zijn niet in brood en wijn vervat, maar in dit symbool is de gemeenschap met beide bevat, wijl Christus zich even waarachtig ons te genieten geeft, als de Dienaar brood en wijn ons toereikt.“ (Calv. Opera, VII, p. 706, 707). Hierin ligt dus volgens Calvin de werkelijke betekenis en kracht der Sacramenten, dat, tegelijk dat de Dienaar het uiterlijke teken ons reikt, God de Heere hetgeen dit uiterlijke teken voorstelt, ons schenkt. Het Sacrament is daarom bij Calvin nooit het uiterlijke teken alleen; het uiterlijke teken, water, brood en wijn, heeft bij de Sacramenten geen andere betekenis dan, (Calvin gebruikt dit zeer gelukkig gekozen beeld) het metaal bij onze munstukken. Niet het metaal maakt de munt, maar het stempel, dat er op gedrukt wordt. Zoo is het ook hier. Wat deze teekenen tot Sacramenten maakt, is de werkzaamheid des Heiligen Geestes, die daarom het eerste en het alleen maatgevende is. (t. o. p. p. 703).

Zoo heeft Calvin de „*veritas sacramenti*“, d. w. z. de waarheid van het Sacrament, gehandhaafd; en tegelijk zijn daarmede de beide bedenkingen van Zwingli weggenomen; want de genade is nu niet in het uiterlijk teken opgesloten en God

blijft vrijmachtig ken aan wien Hij bij het Sacrament zin niet door de door den Dienaar maar door de werking van de harten tot staan om ons te bedriegen ons wel van h en hetgene dat dat onze Heere Sacrament bedu en onzenlijke XXXIV). Slecht aan worden tot van alle misver bij het Sacramet tusschen het Dienaar ons ge nade, die God Calvin dit niet beide daarom al vallen. Het tegen loovigen, want vangen, ontvang uiterlijke tekenen zaak. In dat op tegenover Luth met Zwingli een de tweede pla geloovigen niet zelfde oogenblik ontvangen, ook die in het teel voegt Calvin e hun vroegste je soms eerst door jongelingsleeftijd ouderdom; en maal bij het gel dachteloosheid nut ons geven, ervan door ons g t. a. p. p. 741). Is zoo de Si Calvin duidelijk uiteen worden het Sacrament v. Wanneer Calvin van Zwingli „pr geschiedt dit i dat het Avond was aan Chris Zwingli in het i gemeenschap t Christus lichaam op zich zelf is waar, dat het ons zichtbaar v Christus voor o is geworden en met nadruk v Prof. Goosen i deze zoogenaa eele“ betekenis in onze Avond den voorgrond calvinistisch elen met een enkel worden aangeto voorkeur, hetge kend bij zijn e omdat daartuit Calvin wel dege breken des bro voorstelling besc Christus. Calvin exegese van La „dit is mijn lich word“, alleen v van het brood argument hierv „gebroken“ niet broken worden van Christus, o voorzorg was, i zou gebroken wel, dat Paulu dat voor u g speelt op de bij het Avond zou, voegt hij teekenis hebben oogen stelde Christus zelf v is dit laatste niet in zoover aan Christus gebrok worden betekee geofferd worden gen, dat het l eerst aan zoove gen en daarna blootgesteld is g schonden is ge voeging blijkt, z maal als een i voor oogen s niemand met v ontvangen, dan gekruisigde om Avondmaalslijden Christus lijden dus zeker niet a in overeenstem

Voor K

In hartelijken (N. f. 10; van de f. 10; van den jubileum-gave van meijonkr. B. v. N. n. te Zeven Rotterdam f. 1; der school te R. J. n. Balthus i collecte Geref. K